

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΑΛΚΗΣΤΗΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

νας από τους λίγους αρχαίους ελληνικούς μύθους που διασώθηκαν απ' τους αρχαίους χρόνους κι' ενέπνευσαν τη νεώτερη λαϊκή ποίηση είναι ο μύθος της "Αλκηστis, ο γνωστός απ' το ομώνυμο δράμα του Εϋριπίδη. Ο μύθος αυτός φαίνεται πώς ήταν ανέκαθεν λαϊκός και πώς πριν ακόμα τον έπεξεργασθούν οι ποιητές κυκλοφορούσε σέ δημοτικά τραγούδια. Πρώτος τον πραγματεύθηκε και τον ανέβασε στη σκηνή ο τραγικός Φρύνιχος κι' ύστερ' απ' αυτόν ο Εϋριπίδης, που του δωσε και την τελική μορφή με την οποία μᾶς παραδόθηκε, στο αρχαιότερο απ' τα σωζόμενα και το πιο ιδιόρρυθμο δράμα του «"Αλκηστis» που διδάχτηκε για πρώτη φορά στις Ἀθήνας το 438 π. Χ.

Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Εϋριπίδη εἶναι ἓνας ὑπέροχος ὕμνος πρὸς τὴ γυναῖκα τὴ σύζυγο καὶ ἀποτελεῖ τὴν πιὸ εὐγλωττὴ ἀπολογία τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν κατηγορία τοῦ μισογύνῃ που τοῦ ἀπέδιδαν οἱ σύγχρονοι του. Ἡ ὑπόθεσις του εἶναι τούτη: Ὁ Ἄδμητος ὁ βασιλεὺς τῶν Φερῶν τῆς Θεσσαλίας ἀρρωστᾷ νέος γιὰ νὰ πεθάνῃ, μὰ ὁ Ἀπόλλων που εἶχε λόγους νὰ τὸν ἀγαπᾷ, ζητᾷ καὶ πέρνει ἀπ' τὶς Μοῖρες τὴν παραχώρησι νὰ ξεφύγῃ ἀπ' τὸν πρόωρο θάνατο ἂν βρεθῆ ἓνας ἄλλος που νὰ θελήσῃ νὰ πεθάνῃ στὸ πόδι του. Ὁ Ἄδμητος παρακαλεῖ τότε τοὺς γέροντας γονεῖς του νὰ τοῦ κάνουν αὐτὴ τὴν ὑπέροχη θυσία. Μὰ οὔτε ὁ πατέρας οὔτε ἡ μητέρα του, ἂν καὶ γέροντες πιά, δέχονται νὰ πεθάνουν

Καὶ δικαιολογοῦνται πὸς τὸν ἐγέννησαν, τοῦδωκαν γιὰ κληρονομιά ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποῦ ἔχει ἡ ζωὴ ἑνὸς βασιλιά, τὸν ἀγαποῦν, δὲ μποροῦν ὅμως καὶ νὰ πεθάνουν γιὰ χάρη του. Τὰ λίγα χρόνια ποῦ τοὺς χωρίζουν ἀπ' τὸν φυσικὸ θάνατο τοὺς φαίνονται τόσο πολῦτιμα ὥστε ἀρνοῦνται νὰ τὰ θυσιάσουν.

Ἐγὼ δὲ σ' οἴκων δεσπότην ἐγεινάμη
κάθρεψ', ὀφείλω δ' οὐχ ὑπερθνήσκειν σέθεν
οὐ γὰρ πατρῶον τὸν δ' ἐδεξάμην νόμον
παίδων προθνήσκειν πατέρας, οὐδ' ἔλληνικὸν ¹

Μονάχα ἡ νεαρὴ γυναῖκα του, ἡ βασίλισσα Ἀλκιστη ἔχει τὸ κουράγιο νὰ θυσιάσῃ τὴ ζωὴ της γιὰ τὸν ἄνδρα της. Εἶναι νεώτατη, ὁμορφη, πλέει μέσα στὴν εὐδαιμονία τοῦ πλοῦτου, τῆς βασιλικῆς δόξας καὶ τῆς ἀγάπης καὶ ὅμως δέχεται νὰ στερηθῇ ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ νὰ πεθάνῃ. Ἀλλὰ ἡ ἀγάπη ποῦ τὴν κρατεῖ ἀκόμα δεμένη μὲ ὅλα τὰ πράγματα ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴν εὐτυχία της, τὰ παιδιά, τὸ σπίτι, τὸν ἄντρα της, εἶναι τόσο ἰσχυρὴ ἀκόμα ὥστε ὅταν νοιώθει ὅτι προσεγγίζει ἡ στιγμή τοῦ θανάτου της κι' ἀρχίζει ν' ἀποχαιρετᾷ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τὴ ζωὴ, λύνεται σ' ἓνα ἀνείπωτο κλάμμα, ἓνα κλάμμα ὄχι μ' ἀναφυλλητὰ ἀλλὰ μὲ λόγια ποῦ ἀποτελοῦν τὸν θλιβερώτερο καὶ τὸν πιὸ ὑποβλητικὸ θρῆνο ποῦ ἀκούστηκε στὸ ἀρχαῖο θέατρο.

Ἄλιε καὶ φάος ἀμέρας
οὐράνια τε δῖναι νεφέλας δρομαίου
γαῖα τε καὶ μελάθρων στέγαι
νυμφίδιοι τε κοῖται πατρῶας Ἰωλκοῦ ²
πλησίον Ἄιδας
σκοτία δ' ἐπ' ὄσσιος νυξ ἐφέρπει
τέκνα, τέκν', οὐκέτι δὴ
οὐκέτι μάτηρ σφῶν ἔστιν ³

Ἡ αὐτοθυσία τῆς Ἀλκιστις βρῖσκει στὴν τέχνη τοῦ

¹ Εὐριπίδου «Ἀλκιστις» στ. 681 — 684.

² Εὐριπίδου Ἀλκιστις στ. 243 — 246.

³ Ἐνθ. ἀνωτ. στ. 268 — 271.

Εὐριπίδη τὴν καλλιτεχνικώτερη διατύπωση τῆς. Ἡ ἥρωίδα τοῦ Εὐριπίδη γίνεται ἐφάμιλλη τῆς ἄλλης μεγάλης ἥρωϊσας τοῦ καθήκοντος, τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλῆ κι' ἔτσι μαζί κι' οἱ δύο σχηματίζουν τοὺς δυὸ ἀνυπέρβλητους ἰδανικοὺς τύπους τῆς γυναικειᾶς ὑπόστασης: τὴν ἀδελφὴ καὶ τὴ σύζυγο.

Ὁ μῦθος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεση καὶ ἑνὸς νεώτερου ἀκριτικοῦ τραγουδιοῦ τοῦ Πόντου. Φυσικὰ δὲ μπορεῖ νὰ φανταστῆ κανένας ὅτι ὁ ἄγνωστος λαϊκὸς ποιητὴς εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ κείμενο τῆς Ἀλκίστης τοῦ Εὐριπίδη καὶ δανείστηκε ἀπ' αὐτὸ τὴν ὑπόθεση. Οὔτε εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι ὁ μῦθος εἶχε ὀλοτέλα χαθῆ καὶ ξαναπλάστηκε στὴ λαϊκὴ ποίηση ἀπ' τὸ μηδέν. Τὸ πιὸ πιθανό, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι ὅτι ὁ ἀρχαῖος λαϊκὸς θρῦλος ποῦ ἐνέπνευσε καὶ τὸν Φρύνιχο καὶ τὸν Εὐριπίδη διατηρήθηκε μὲ τὴν παράδοση ὀλοένα μεταπλασσόμενος, ἴσα μὲ τὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ πόντιος λαϊκὸς ποιητὴς τὸν ζωντάνειψε ξανά, δίνοντας του τὴ σφραγίδα τῆς ἐποχῆς του καὶ τῆς τέχνης του, ὥστε νάχη κάποια αὐτοτέλεια σιμὰ στὸν ἀρχαῖο. Νὰ καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ νεώτερου τραγουδιοῦ:

Ὁ ἀκριτικὸς ἥρωας Γιάννης ὁ μονογενὴς ἐτοιμάζεται νὰ κἀνῃ τοὺς γάμους του. Ὁ Χάρος ὅμως σταματᾷ στὸ κατώφλι του. Ὁ Γιάννης, ὅπως ὅλοι σχεδὸν οἱ ἥρωες τῶν ἀκριτικῶν ἐπῶν ποῦ δὲν δέχονται οὔτε στὸ Χάρο μπροστὰ νὰ φανοῦν ἄνδρῳ, τοῦ προτείνει νὰ παλέψουν στὸ «χάλικινο ἀλῶνι» κι' ἂν νικήσῃ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸν θάνατο. Ὁ Χάρος ὅμως τοῦ ἀπαντᾷ πὼς ἐκεῖνος ποῦ τὸν ἔστειλε δὲν τοῦπε νὰ πάῃ νὰ παλέψῃ, ἀλλὰ νὰ τοῦ πάῃ ἀμέσως τὴν ψυχὴ του. Τὸν παρακαλεῖ τότε νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ κἀνῃ τοῦλάχιστο τοὺς γάμους του, κι' ὁ Χάρος ποῦ φαίνεται ὅτι λύγισε μπροστὰ στὴν παράκληση του αὐτῆ, γυρίζει στὸν Θεὸ καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ χαρίσῃ λίγο καιρό. Ὁ Θεὸς τὸν στέλνει τότε νὰ πῆ στοὺς γονεῖς τοῦ μελλοθάνατου ὅτι πρόκειται νὰ ζήσουν ἀκόμα τριακόσια χρόνια κι' ἂν θέλουν ἄς δώσουν τὰ μισὰ στὸ μονάκριβο παιδί τους νὰ κἀνῃ τοὺς γάμους του:

Ἄϊτε ἄμε πὲ τὸν κύριν ἀτ' θὰ ζῆ τρακόσια χρόνεα
ἄς δῆ ἀτόναν τὰ ἔμσά κι' ἄς πάγη στεφανώνη.

Μὰ ὁ πατέρας του, πιὸ ἄκαρδος ἀπ' τὸν πατέρα τοῦ
Αδμητου, μολονότι δὲν πρόκειται νὰ πεθάνη γιὰ νὰ σώση
τὸ γυό του ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ τοῦ παραχωρήσῃ ἕνας μέρος
ἀπ' τὴν τόσο ἀτέλειωτη ζωὴ του, ἀρνεῖται νὰ τὸ κάμη,
κι' ὅταν ὁ γιός του τὸν παρακαλεῖ:

Κέρδα μ' ἀφέντη, κέρδαμε, ὁ Χάρος μὴ κερδαίν' με
τοῦ ἀπαντᾶ πὼς οὔτε μιὰ μέρα δὲν εἶναι διατεθειμένος νὰ
τοῦ χαρίσῃ:

Γὼ ἄς' τὰ χρόνεα μ' τὰ καλὰ ἡμέραν 'κι' χαρίζω

Ἔστερ' ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ὁ μελλοθάνατος πάει στὴ
γρηὰ μητέρα του ἐλπίζοντας ὅτι ἐκεῖνη τοῦλάχιστο θᾶξῃ τὴ
γενναιότητα νὰ θυσιάσῃ λίγα χρόνια τῆς γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ
παιδιοῦ τῆς. Μὰ κι' ἐκεῖνη τοῦ ἀπαντᾶ πὼς ἀπ' τὴ ζωὴ τῆς
δὲ χαρίζει οὔτε ἕνα «τριχάριν».

Γὼ ἄς' τὰ χρόνεα μ' τὰ καλὰ τριχάριν 'κι' χαρίζω.

Ὁ Χάρος φέρνει τὴν ἀπάντησιν τοὺς στὸν Θεό, κὶ ἐκεῖ-
νος τὸν στέλνει τότε στὴν ἀρραβωνιαστικιά τοῦ μελλοθανά-
του νὰ τῆς πῆ ὅτι θὰ ζήσῃ ἀκόμα σαράντα χρόνια κι' ἂν
θέλῃ ἄς δώσῃ τὰ μισὰ τοῦ καλοῦ τῆς.

Ἄμε καὶ 'πὲ τὴν κάλην ἀτ' θὰ ζῆ σαράντα χρόνεα
ἄς δι' ἀτόναν τὰ ἔμσά κι' πάγη στεφανοῦται².

Ἡ ἀρραβωνιαστικιά του δέχεται μὲ προθυμία καὶ τοῦ
χαρίζει τὰ μισὰ καὶ τὰ καλλίτερα κι' ἔτσι λήγει ἡ ὑπόθεσις.

Τὸ νεολληνικὸ αὐτὸ τραγοῦδι σώθηκε σὲ ποικίλες παραλ-
λαγὰς μὲ λεπτομερειακὰς διαφορὰς ἀναμεταξύ τους. Σὲ μερι-
κὰς ἀπ' αὐτὰς ἐκεῖνος ποὺ ἀνεβοκατεβαίνει στὸ θεὸ γιὰ νὰ
ἐπιτύχῃ τὴν μεταβίβασιν τῆς ζωῆς εἶναι ὁ Ἅγιος Γιώργης

¹ 'κι' = οὐκί, οὐχί, δὲν χαρίζω.

² Ἀρχεῖον Πόντου Α'. σελ. 81.

ἢ ἡ Παναγιά κι' ὄχι ὁ Χάρος πού ἦταν δύσκολο νὰ εἶναι τόσο καλόβουλος. Ἄλλοῦ παρουσιάζονται καὶ τ' ἀδέρφια πού ἀρνοῦνται κι' αὐτὰ νὰ χαρίσουν χρόνια ἀπ' τὴ ζωὴ τους γιὰ τὸν ἀδελφό τους. Ὅλες ὅμως οἱ παραλλαγές καταλήγουν στὸ ἴδιο: τὴν ἦττα τοῦ μητρικοῦ καὶ ἀδελφικοῦ φίλτρου μπροστὰ στὸ συζυγικό.

Ἄν τώρα θελήσῃ κανένας νὰ συγκρίνῃ τὴν Ἄλκηστη τοῦ Εὐριπίδη μὲ τὸ νεοελληνικὸ αὐτὸ τραγοῦδι, ἀναντίρρητο εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τὰ δυὸ ἔργα εἶναι ὁλότελα ἄνισα. Τὸ πρῶτο εἶναι ἓνα δουλεμένο καὶ ἄρτιο καλλιτέχνημα, ἐνῶ τὸ δεύτερο μὲ τὴν ἐπική του μορφή δὲν εἶναι παρὰ ἓνα λογοτεχνικὸ ἔμβρυο. Ἄν ὅμως ἀποβλέψῃ στὴν οὐσία τοῦ μύθου πού ἀποτελεῖ τὴν ὑπόθεση τῶν δυὸ ἔργων, θὰ συναντήσῃ διαφορὰς ἐξαιρετικὰ χαρακτηριστικὰς τῶν δυὸ ἐποχῶν στὶς ὁποῖες τὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα ἀνήκουν. Ἡ ἀρχαία τραγωδία ἔθετε στὰ μάτια τῶν θεατῶν ὡμὰ τὰ μεγάλα ἠθικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς της. Κι' ἔτσι ἐκεῖνοι πού τὰ ἀντιμετώπιζαν ἔπρεπε νὰ εἶναι Οἰδίποδες, Ἀντιγόνη, Ἰφιγένειες, Ὀρέστες. Ἡρώες πού θυσιάζον τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ τριακόσια χρόνια τῆς ζωῆς τους ἦσαν ἀκατανόητοι. Ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη λογοτεχνία μας βάζει νερὸ στὸ κρασί της. Ἀποφεύγει συστηματικὰ τοὺς ἀπόλυτους τύπους. Τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα τῆς περιόδου αὐτῆς, ὅσες φορὲς δὲν εἶναι κενὰ ἀπὸ ἠθικὸ περιεχόμενο, ξετυλίγονται ἔξω ἀπ' τὸ πλαίσιο τῆς τραγωδίας γύρω ἀπὸ μιὰ ὁλότελα ρηχὴ ἠθικὴ, πού χαρακτηρίζει τὴν ἔλλειψη ἠθικοῦ σθένους ἀπ' τὴν ἐποχὴ ὁλόκληρη. Ὅταν βάλουμε κοντὰ κοντὰ τὴν Ἄλκηστη τοῦ Εὐριπίδη μὲ τὴν ἠρωίδα τοῦ νεοελληνικοῦ τραγουδιοῦ καταλαβαίνουμε πόσο ἡ νεοελληνικὴ φαντασία ὑπῆρξε κατώτερη τῆς ἀρχαίας στὴν ἀνάδειξη ἰδανικῶν ἠθικῶν τύπων.

Ἄν ἀποβλέψουμε στοὺς δυὸ ἀνδρικοὺς τύπους τοῦ μύθου ἐκεῖ βρίσκουμε μιὰ ἄλλου εἴδους διαφορὰ. Ὁ Γιάννης τοῦ νεοελληνικοῦ τραγουδιοῦ ἐπειδὴ δὲν ζητιανεύει ὅλη τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων γιὰ νὰ σώσῃ τὴν δική του εἶναι συμπαθής, ἐνῶ τίποτα δὲν εἶναι ἀντιπαθητικώτερο ἀπ' τὸν Ἄδμητο. Ἡ θεληματικὴ θυσία ἐνὸς ἀνθρώπου γιὰ ἓνα ἄλλον ὅσο

κι' ἂν ξεπερνᾷ κάθε ἄλλου εἴδους ἠρωϊσμό, στὸ ἠθικό μας αἴσθημα ὑποπίπτει σ' ἄν ἐγκλημα, τοῦ ὁποῖου ἠθικὸς αὐτουργὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἀνέχεται. Ὁ Ἄδμητος παρουσιάζεται ἄνανδρος ἐπαίτης τῆς ζωῆς, ποὺ δὲν ἔχει τὸ σθένος νὰ πεθάνῃ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἔχει ὅμως τὸν ἀπαίτηση νὰ πεθάνουν ἄλλοι γιὰ χάρι του. Ἔτσι ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔργου τὸ ἠθικὸ αἴσθημα τοῦ θεατῆ μένει πληγωμένο, μὴ μπορῶντας νὰ βρῆ ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸ βάρος τῆς ὑπεράνθρωπης θυσίας καὶ στὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ θυσία αὐτή.

Στις γενικὲς τους γραμμὲς τὰ δυὸ ἔργα δείχνουν τὴν ἀδιάσπαστη συνέχεια τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης, μ' ὅλες τὶς ἐσωτερικὲς μεταβολὲς ποὺ ὁ χρόνος ἦταν ἀναπόφευκτο νὰ ἐπιφέρει στὴν οὐσία τῶν ἀρχαίων μύθων.

ΝΙΚΟΣ ΑΝΑΡΙΩΤΗΣ

